

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה ג: תחילת זמן קריאת שמע של ערבית (1)

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ג: תחילת זמן קריאת שמע של ערבית (1)

רקע

סוגייתנו עוסקת בתחילת זמן קריאת שמע של ערבית, ומביאה שיטות רבות של תנאים שנחלקו בדין זה. הראשונים מפרשים את שורש המחלוקת ואת היחס בין השיטות השונות.

מקורות

- א. גמ' ב. ג. "מאימתי קורין את שמע... ואב"א רישא לאו ר' אליעזר היא"
- ב. רש"י ד"ה משהעני, משעה שקדש היום, נכנסין להסב
- תוס' ד"ה משעה, אע"פ, ואי, אמר
- ג. מאירי ד"ה ולדעתי, ונמצא, ואע"פ
- רשב"א ד"ה רבי חנינא
- ד. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"א ה"א

מאירי ד"ה ולדעתי, ונמצא, ואף על פי

ולדעתי אני מודיעך דרך כלל, שכל ששה זמנים אלו שהוזכרו בקריאת שמע של ערבית נזכרו בכרייתא האחרונה חוץ מאחד, וכל הקודם בה הוא קודם לזמן הבא אחריו לדעתי, אלא ששנים מזמנים אלו שכתבנו הם זמן אחד, ונמצא שהששה זמנים חוזרים לחמשה, והוא הענין שלא הוזכרו בכרייתא זו האחרונה אלא ה', וכן שיש בהם זמן אחד שלא הוזכר על הסדר והוא זמנו של ר' יהושע שהוזכר אחר זמנו של ר' אליעזר, והיה ראוי להזכירו אחר זמנו של רבי מאיר, ויראה לי הטעם מפני שר' יהושע הוא בר מחלוקתו של ר' אליעזר בכל מקום הוזכרו דבריו אחריו:

ונמצא כלל הדברים לדעתנו, **שהזמן הראשון**, רצוני לומר הנזכר ראשון בענין זה, הוא זמנו של ר' אליעזר, והוא משקדש היום בערבי שבתות והוא אחר שקיעת החמה, והוא תחלת בין השמשות של ר' יהודה. **זמן שני** הוא זמנו של רבי מאיר, והוא משעה שהכהנים טובלים שמאחרים טבילתם כמה שאפשר, רצוני לומר שיבא הערב השמש הגמור אחריו, וסיבת איחורם שמה יטמאו אחר כך ונמצא טובלים בחנם, והוא סוף בין השמשות של ר' יהודה סמוך לבין השמשות של ר' יוסי והוא סמוך לצאת הכוכבים. **זמן שלישי** הוא זמנו של ר' יהושע, דאף על פי שהוזכר קודם זמנו של ר' מאיר כבר ביארנו הסבה, ומכל מקום זמנו הוא אחר זמן הנזכר לר' מאיר, והוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן והוא שעת צאת הכוכבים והוא תכף לבין השמשות של ר' יוסי. **זמן רביעי** הוא הנזכר לר' חנינא, והוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח והוא אחר צאת הכוכבים, וכמו שאמרו פשיטא דעני מאוחר, רוצה לומר לצאת הכוכבים, דאי סלקא דעתך עני מוקדם ר' חנינא היינו ר' אליעזר, כמו שנבאר בסמוך. וענינו שהוא פוסק ממלאכתו בשעת צאת הכוכבים ובא לו לביתו, ושיעור ביאתו לביתו הוא מאוחר לשיעור צאת הכוכבים, ואין בהאיחור שום הכנה שסעודת עני אין בה הכנה בחול ודרכו בפת ומלח שהם מצויים, וקאמר שזמנה בשעה שנכנסים לכך קודם שיסבו, אבל רוב בני אדם צריכים להכנה מועטת, וזהו לדעתי מה שאמר משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח, דאם לא כן מה היה לו להזכיר את מלחו ולביישו מתוך משנתו, והוא הוא לדעתי שיעור הנזכר למעלה משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות, שכבר הכינו ואין

צריכים הכנה כעני בחול ומכל מקום בתי כנסיותיהם רחוקים מבתיהם ויש כאן שהות מצאת הכוכבים ואילך כשיעור הליכתם לביתם והוא הוא שיעור שהיית העני, וזהו שלא הזכיר בברייתא זו שיעור זה, רצוני לומר, משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות, שהרי אחד הוא עם שיעור פת במלח של עני, ואף בתלמוד המערב נראה להדיא שהסבת שבת מאוחרת לצאת הכוכבים. **זמן החמישי** הוא הנזכר לר' אחא, והוא משעה שבני אדם נכנסים להסב, ופירושו לדעתי בחול, שבצאת הכוכבים יוצאים ממלאכתם ובאים לבתיהם ומכינים הכנה מועטת ואין אכילתם בפת ומלח. ואחר כך שאלו הי מנייהו מאוחר, רצה לומר אם של עני אם של כהן. והשיבו פשיטא דעני מאוחר, דאי סלקא דעתך עני מוקדם ליציאת הכוכבים ר' חנינא היינו ר' אליעזר. ומכל מקום יש גורסים ר' חנינא היינו ר' מאיר, והיא גרסא משובחת שבודאי העני מעריב הוא למלאכתו, ואם שיעורו מוקדם לצאת הכוכבים על כל פנים הוא סמוך לו והיינו ר' מאיר. אלא שברוב הספרים גורסים היינו ר' אליעזר, ונראה לי שמתוך שדברי ר' יהושע סמוכים לדברי ר' אליעזר לא חשש לסדר הזמנים אלא לסדר החכמים, וכשאתה מקדימו לשיעורו של ר' יהושע אתה מניחו לשיעורו של ר' אליעזר שקדם לו, ואילו הוזכר ר' מאיר קודם ר' יהושע כמו שהיה ראוי לפי סדר הזמנים, היה אומר היינו ר' מאיר, והדברים מחוורים. ואם נפשך לומר, ושמא זמנו של ר' חנינא מאוחר מדר' אליעזר וקודם לשל ר' מאיר, והוא באמצע אותו זמן שמשיקעת החמה שהוא תחלת בין השמשות דר' יהודה, והוא זמנו של ר' אליעזר, לזמן הסמוך ליציאת הכוכבים שהוא תחלת בין השמשות של ר' יוסי או קודם לו מעט, וסוף בין השמשות דר' יהודה או אחריו מעט שהוא זמנו של ר' מאיר, אין זה כלום, שאין באמצע זמן זה זמן הראוי לסמן עליו, לא תחלת בין השמשות ולא סוף בין השמשות, אם סוף בין השמשות אם שקיעת החמה בה איזה צד ראוי לסמוך עליו, אם תחילת בין השמשות ואין אדם מניח זמן ברגע שיש, אם צאת הכוכבים. ואם תאמר שעד שקיעת החמה הוא עומד למלאכתו ובא לו לביתו, וכשמגיע הוא באמצע זמן זה, אף זו אינה שבודאי אינו בטל ממלאכתו עד צאת הכוכבים. ואם מפני שאין לו נר ובא להקדים לאכול כמו שפירשו גדולי הרבנים, אם כן צריך הוא שיבדל ממלאכתו קודם שקיעת החמה, שתכף כשיגיע לביתו תהא חמה נשקעת ולא קודם שבודאי צריך הוא לאורה שתכף לשקיעת החמה, ואם כן היינו דר' אליעזר, אלא ודאי מאוחר הוא לצאת הכוכבים כשיעור שהוא בדל ממלאכתו כיציאת הכוכבים ובא לו לביתו, כדרך שביארנו:

ואע"פ שלענין פסק לא הוצרכנו לידיעת זמנים אלו, מכל מקום יש לנו מהם שאין זמנה של קריאת שמע לדעת אחד מהם אלא משקיעת החמה ואילך, ומשקיעת החמה ואילך יש לסמוך על זמנים אלו כמו שביארנו בשעת הדחק, שמכל מקום זמן שכיבה הוא. ויש לרוב מפרשים בלכול בפירוש זמנים אלו, ומה שפירשתי בהם נראה ברור, וכל הסוגיא מתפרשת בה יפה, וכבר הארכתי בהם בפירושונו:

חידושי הרשב"א, ב: ד"ה רבי חנינא

רבי חנינא היינו רבי אליעזר, פירשו בתוספות משום דלא מסתברא לחלוק בשיעורא בזמן שכיבה קודם צאת הכוכבים, אבל בפירושי ר' האי גאון ז"ל [כתב] משום דחלוקתן של הני רבנן דנחלקו בברייתא כל חדא וחדא תלויה בדבר, דרבי אליעזר דאמר משעה שקדש היום סבר ובא השמש ביאת שמשו, דהיינו תחלת השקיעה ומאי וטהר טהר גברא, ור' יהושע סבר ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא, ואין ביניהם שעה שאפשר להיות שיעור אחר אלא ר' מאיר דיהיב שיעורא קודם שיעורא דר' יהושע כשיעור טבילה, ור' חנינא אמר דלא תלינן שיעורא בתחלת הלילה אלא שעת שכיבה ואין דרכן של בני אדם לישכב בתחלת הלילה אלא משעה שהעני נכנס לאכול פתו לאחר שמספר עם שכניו,

ורבי אחא משעה שבני אדם נכנסין להסב שהוא מאוחר יותר לפי שמספרין בתחלת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה, וכיון שכן אי שיעורא דרבי חנינא קודם לשיעורא דרבי יהושע אין לך שיעור אחר לתלות בו אלא שיעורא דרבי אליעזר דהוא ביאת שמשו, ולכל הפירושין נראה לי דלאו דוקא נקט היינו דרבי אליעזר דהוא הדין דהוה מצי למימר היינו ר' מאיר שאף הוא קודם לר' יהושע אלא כיון דרבי אליעזר קדים בברייתא תלא ליה בדרבי אליעזר והוא הדין בדר' מאיר. ומכל מקום לדברי רבינו האי גאון זצ"ל נמצינו למדין דשעה שקדש היום היינו תחלת השקיעה דהיינו ביאת שמשו, ואם כן לא נפרש שקדש היום מעצמו, דהיינו בין השמשות, אלא שראוי ליקדש שהוא זמן הראוי לתוספת קדש מן החול, והשתא ניחא לי אמאי לא אמר דילמא שיעורא דעני קודם ולא היינו ר' אליעזר אלא שיעורא דרבי חנינא משעה שתשקע החמה דהיינו ביאת שמשו, אבל מה שפירש רש"י ז"ל משעה שקדש היום דהיינו בין השמשות, קשיא לי דילמא שיעורא דעני קודם כדאמרן, ויש לומר לפי פירוש רש"י ז"ל אי איתא דרבי חנינא יהיב שיעורא בביאת השמש לא הוה נקט ליה בההוא לישנא דשעה שהעני נכנס לאכול פתו דשקיעת החמה ידועה טפי וסימנא דמינכר ומתפרסם לכל טפי משיעורא דעני, אבל מכל מקום מהכא איכא למשמע דליכא תנא דסבירא ליה מפלג המנחה ואפילו ר' יהושע גופיה דאי איתא דילמא היינו שיעורא דעני, ויש לומר דהא לא אפשר, דעני ודאי לא מקדים כולי האי משום דמשכיר עצמו הוא אצל אחרים ואינו נכנס עד לאחר השקיעה מיהא.

הסבר הסוגיה

מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. [משנה ב.].

משנתנו פוסקת שתחילת זמן קריאת שמע של ערבית הוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, שהוא צאת הכוכבים. הגמ' מביאה שלוש ברייתות נוספות לגבי תחילת זמן קריאת שמע של ערבית:

- הברייתא הראשונה אומרת שתחילת הזמן הוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח.
- הברייתא השנייה מביאה מחלוקת רבי מאיר וחכמים, לדעת רבי מאיר משעה שבני אדם נכנסים לאכול פת בערבי שבתות, לדעת חכמים משעה שכהנים זכאים לאכול בתרומתן.
- הברייתא השלישית מביאה מחלוקת בין חמישה תנאים:
- רבי אליעזר אומר משעה שקדש היום בערבי שבתות.
- רבי יהושע אומר משעה שכהנים מטוהרים לאכול בתרומתם.
- רבי מאיר אומר משעה שהכהנים טובלים לאכול בתרומתם.
- רבי חנינא אומר משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח.
- רבי אחאי אומר משעה שרוב בני אדם נכנסים להסב.

ריבוי דעות התנאים אומר דרשני, היכן מצאנו מחלוקת כה גדולה בזמני מצוות הנוהגות בלילה? זמני היום והלילה נקבעים בכל המצוות על פי ארבעה זמנים: עלות השחר, הנץ החמה, שקיעת החמה וצאת הכוכבים, ומדוע כאן אנו מוצאים שיעורים נוספים?

התשובה לשאלה פשוטה. התורה קבעה שזמני קריאת שמע אינם תלויים ב"יום" וב"לילה", אלא ב"בשכבך ובקומך", וזמן שכיבה וזמן קימה אינם זמנים מוחלטים, ולכן נחלקו התנאים בהגדרתם.

שניים מהזמנים המובאים בברייתות ידועים, הזמן שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם הוא צאת הכוכבים, ושעה שקדש היום בערבי שבתות היא שקיעת החמה. שאר ארבעת הזמנים המובאים בברייתות - שעה שעני נכנס לאכול פתו במלח, שעה שבני אדם נכנסים לאכול פת בערבי שבתות, שעה שרוב בני אדם נכנסים להסב ושעה שכהנים טובלים לאכול בתרומתם - אינם ידועים, ויש לברר אם יש חפיפה בין חלק מהזמנים, ואת היחס ביניהם. הגמ' דנה אם השעה שעני נכנס לאכול פתו במלח זהה לצאת הכוכבים, ומגיעה למסקנה שהם שני זמנים שונים, ועני נכנס לאכול פתו במלח לאחר צאת הכוכבים¹.

נחלקו הראשונים בהסבר היחס בין שאר הזמנים שבברייתות:

המאירי [ד"ה ולדעת, ונמצא] יוצא משתי נקודות הנחה, ועל פיהן הוא מפרש את כל הברייתות:

א. חמש הדעות המובאות בברייתא השלישית כוללות את כל השיטות. שיטת רבי מאיר בברייתא השנייה, שזמן קריאת שמע הוא משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתם בערבי שבתות, אינה מובאת בברייתא מפני שזמן זה חופף לשיטת רבי חנינא שזמן קריאת שמע הוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח [כמפורש בקא סלקא דעתך של הגמ', שבעצם התקבל לכאורה גם למסקנה].

ב. הברייתא השלישית מסודרת על פי סדר כרונולוגי, מהזמן המוקדם לזמן המאוחר, חוץ מיוצא מן הכלל אחד.

המאירי מבאר את סדר הזמנים כך:

רבי אליעזר הוא המקדים ביותר, ולדעתו זמן קריאת שמע משקיעת החמה, שהיא תחילת בין השמשות.

השיטה השנייה היא שיטת רבי מאיר, הסובר כרבי יוסי שהזמן עד צאת הכוכבים הוא יום גמור, וכהנים טובלים דקות ספורות לפני צאת הכוכבים. לדעתו ניתן לקרוא קריאת שמע מהזמן שכהנים טובלים לאכול בתרומתם [שיטה זו לא הובאה בברייתא על פי הסדר הכרונולוגי, כדי להצמיד את שיטת רבי יהושע לרבי אליעזר שהוא בר פלוגתא שלו בכל מקום].

השיטה השלישית היא שיטת רבי יהושע, הסובר שזמן קריאת שמע הוא מצאת הכוכבים. השיטה הרביעית היא שיטת רבי חנינא, הסובר שזמן קריאת שמע הוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח, והוא הזמן שבני אדם נכנסים להסב בערבי שבתות. עני עובד עד צאת הכוכבים ואחר כך הוא נכנס לאכול, כיוון שאין לו סעודה להכין שהרי הוא אוכל פת במלח

¹ הגמ' הגיעה למסקנה שעני מאוחר לצאת הכוכבים "דאי אמרת דעני מוקדם ר' חנינא היינו ר' אליעזר". טענה זו אינה ברורה והראשונים התחבטו בהסברה. עיין תוס' ד"ה ואי, רשב"א סוד"ה רבי חנינא, ריטב"א ד"ה הי מייניהו, מאירי ד"ה ונמצא.

בלבד, זמן סעודתו קודם לזמנם של שאר בני האדם. בערבי שבתות הסעודה מוכנה מראש, וכולם אוכלים בשעה שעני אוכל בימות החול.

השיטה החמישית היא שיטת רבי אחאי, הסובר שזמן קריאת שמע הוא משעה שבני אדם נכנסים להסב בימות החול². כיוון שהם עובדים עד צאת הכוכבים וזקוקים להכין סעודתם, זמן זה הוא המאוחר ביותר.

הרשב"א [ד"ה רבי חנינא, והא] מאמץ מבחינה עקרונית את הסברו של המאירי, וחולק עליו בנקודה אחת. כדי להבין את נקודת המחלוקת שלהם יש להקדים הקדמה חשובה בהבנת המושגים: "שקיעה", "בין השמשות" ו"צאת הכוכבים".

הגמ' בשבת [לד:]: אומרת שהזמן שבין השקיעה לצאת הכוכבים הוא שלושת רבעי מיל, ואילו בגמ' בפסחים [צד]. נאמר שהזמן שבין השקיעה לבין צאת הכוכבים הוא ארבעה מיל. מתרץ רבינו תם [פסחים צד. ד"ה רבין] שיש שתי שקיעות. השקיעה הראשונה היא כשגלגל החמה "יורד" מתחת לקו האופק ואינו נראה לעינינו. שקיעה שנייה היא לאחר שלושה מיל ורבע, ובה השמש נמצאת בזווית שקרני האור אינן נראות לעינינו. צאת הכוכבים הוא ארבעה מיל לאחר השקיעה הראשונה, ושלושת רבעי מיל לאחר השקיעה השנייה. לשיטת ר"ת הזמן מהשקיעה הראשונה ועד השקיעה השנייה הוא יום גמור, ומותר לעשות בו מלאכה בערב שבת. הזמן מהשקיעה השנייה ועד צאת הכוכבים הוא "בין השמשות", ודינו כספק יום ספק לילה. לילה גמור הוא רק לאחר צאת הכוכבים. רוב הראשונים מאמצים את שיטת רבינו תם להלכה, וכך פוסק גם השו"ע [סי' רסא סע' ב]. הגר"א [שם אות יא] חולק על פסק השו"ע, ולדעתו יש שקיעה אחת בלבד, לאחר שקיעת החמה מתחיל בין השמשות, וצאת הכוכבים הוא שלושת רבעי מיל לאחר השקיעה. המשנה ברורה [סי' רסא סק"ג] אינו מכריע במחלוקת, ולדעתו יש לחוש לשתי השיטות.

לאחר הקדמה זו ניתן לחזור לענייננו. נחלקו המאירי והרשב"א בהסבר שיטת רבי אליעזר שזמן קריאת שמע הוא משעה שקדש היום בערבי שבתות. המאירי מפרש: "הוא אחר שקיעת החמה והוא תחלת בין השמשות". ואילו הרשב"א מפרש: "תחלת השקיעה דהיינו ביאת שמשו, ואם כן לא נפרש שקדש מעצמו אלא שראוי ליקדש שהוא זמן הראוי לתוספת קדש מן החול". לדעת המאירי לפי רבי אליעזר ניתן לקרוא קריאת שמע מתחילת בין השמשות, שהוא השקיעה השנייה, הסמוכה כשלושת רבעי מיל לצאת הכוכבים. לדעת הרשב"א ניתן לרבי אליעזר לקרוא קריאת שמע מהשקיעה הראשונה, הקודמת לצאת הכוכבים ארבעה מיל.

ר"י [ב. תוס' סוד"ה מאימת] חולק על שיטת המאירי והרשב"א ומפרש: "משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת שבת והיא היתה מבעוד יום". ר"י מפרש שאין התאמה בין

² פירוש זה תואם את פירושו הראשון של רש"י [ד"ה נכנסין להסב]. לפי הפירוש השני שמביא רש"י, שרבי אחאי עוסק בשעה שרוב בני אדם נכנסים להסב בשבתות, אין התאמה בין השעה שעני נכנס לאכול פתו במלח לשעה שבני אדם נכנסים להסב בשבתות.

השעה שעני נכנס לאכול פתו במלח לשעה שבני אדם נכנסים להסב בערבי שבתות. זמנו של עני מאוחר לצאת הכוכבים, והשעה שבני אדם נכנסים להסב קודמת לצאת הכוכבים.³

הרשב"א מבאר שהתנאים נחלקו במחלוקת מהותית. הרשב"א מביא את שיטת רבי אליעזר ורבי יהושע, ואחר כך מביא את שיטת רבי חנינא, ומבארה: "רבי חנינא אמר דלא תלי שיעורא בתחלת הלילה אלא שעת שכיבה, ואין דרכן של בני אדם לישכב בתחלת הלילה אלא משעה שהעני נכנס לאכול פתו". משמע מדבריו, שלדעת רבי אליעזר ורבי יהושע זמן קריאת שמע אינו תלוי בזמן שכיבה אלא בתחילת הלילה. על פי הסבר זה, התנאים נחלקו בשתי מחלוקות, אחת מהותית ואחת משנית. המחלוקת המהותית, על פי מה נקבע זמן קריאת שמע - אם זמן קריאת שמע נקבע על פי זמן שכיבה וזמן קימה או על פי זמני היום והלילה. המחלוקת המשנית היא בהגדרת זמני היום והלילה וזמני שכיבה וקימה. רבי אליעזר ורבי יהושע סוברים שזמן קריאת שמע תלוי בזמני היום והלילה, והם נחלקו אם הלילה מתחיל בשקיעה או בצאת הכוכבים. רבי חנינא ורבי אחאי סוברים שזמן קריאת שמע תלוי בזמני שכיבה וקימה, והם נחלקו אם זמן שכיבה הוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח או רק משעה שבני אדם נכנסים להסב.⁴

תוס' [ד"ה אע"פ, וביתר ביאור במגילה כ: ד"ה והיה] והריטב"א [ד"ה ואינהו הוא דמקדמי] מפרשים את דברי הגמ' [ב:]: שמהפסוק בנחמיה אין ראייה שזמן קריאת שמע מצאת הכוכבים אלא זכר לדבר בלבד, בכך שזמן קריאת שמע תלוי בזמן שכיבה ולא בהגדרת לילה. ומכאן מוכח שהם חולקים על הרשב"א, ולדעתם זמן קריאת שמע לכל התנאים תלוי בזמני שכיבה וקימה.

הרמב"ם [פ"א ה"א] פוסק: "פעמים בכל יום קוראין קריאת שמע בערב ובבקר, שנאמר ובשכבך ובקומך בשעה שדרך בני אדם שוכבין וזה הוא לילה, ובשעה שדרך בני אדם עומדין וזה הוא יום". מהתוספת של הרמב"ם "וזה הוא לילה", "וזה הוא יום" משמע שהוא מאמץ את שיטת הרשב"א שהסובר שזמן קריאת שמע מצאת הכוכבים סובר שזמן קריאת שמע אינו תלוי בזמן שכיבה וקימה של בני אדם אלא בזמני היום והלילה. לקמן [עמ' 54-55] נרחיב בשאלה זו, ונבאר את שיטת הרמב"ם.

לסיום, נעיר על נקודה אחת שאינה קשורה לסוגייתנו אבל חשובה מאוד לזמני היום. השיעור "שעה שעני נכנס לאכול פתו במלח" מלמד ששעת סעודתו של עני שונה משעת סעודתם של שאר בני אדם. נחלקו הראשונים בהסבר השינוי:

רש"י [ד"ה משהעני] מפרש שעני מקדים סעודתו לשאר בני אדם: "שאיין לו נר להדליק בסעודתו".

³ מדברי ר"י משמע, ששעה שקדש היום היא השקיעה השנייה, והשעה שבני אדם נכנסים להסב לסעודת שבת היא בין השקיעה הראשונה לבין השקיעה השנייה. לקמן בסוגיה הבאה נרחיב בהסבר שיטת ר"י.

⁴ מלשון הרשב"א משמע שגם רבי מאיר סובר שזמן קריאת שמע מבוסס על זמני יום ולילה ולא על זמני שכיבה וקימה. איני מביין כיצד הזמן שכהנים טובלים לאכול בתרומתן מגדיר זמני יום ולילה.

המאירי [ד"ה ונמצא] מפרש שעני מקדים סעודתו מפני "שסעודת עני אין בה הכנה בחול ודרכו בפת ומלח שהם מצויים".

משיטת רש"י מוכח שבזמן צאת הכוכבים יש אור, שהרי מסקנת הסוגיה ששעת סעודתו של עני לאחר צאת הכוכבים, והוא אינו זקוק לנר בסעודתו. המאירי [ד"ה זמנים] סובר שבשעת צאת הכוכבים אין אור, ולכן הוא דוחה את פירושו של רש"י.

סיכום

נחלקו התנאים מהו תחילת זמן קריאת שמע של ערבית, ונחלקו הראשונים בפירוש דבריהם. הרשב"א סובר שהתנאים נחלקו אם זמן קריאת שמע תלוי בזמן שכיבה וקימה או בזמני היום והלילה, ואילו תוס' והריטב"א סוברים שלכולי עלמא זמן קריאת שמע תלוי בזמן שכיבה וקימה.

נחלקו הראשונים בהסבר שיטת רבי אליעזר וכן בשאלה מהי השיטה המקדימה ביותר את זמן קריאת שמע: המאירי סובר ששיטת רבי אליעזר היא המקדימה ביותר, והזמן הוא מתחילת בין השמשות (כלומר, שקיעה שנייה). הרשב"א מודה ששיטת רבי אליעזר היא המקדימה ביותר, אבל לדעתו הזמן הוא מהשקיעה הראשונה. ר"י מסכים לשיטת המאירי שזמן קריאת שמע לרבי אליעזר הוא מהשקיעה השנייה, אבל הוא סובר ששיטת רבי אחאי מקדימה לשיטת רבי אליעזר, ובני אדם מקדימים לסעוד בערבי שבתות לפני השקיעה השנייה.

בסוגיה הבאה נלמד שלמחלוקת זו נפקא מינה להלכה.